

Szabó András: Resztoratív igazságszolgáltatás – érvek és ellenérvek 50 év távlatából

Előszó:

A resztoratív igazságszolgáltatás a 20. század második felében terjedt el, először az Amerikai Egyesül Államokban. Ennek elsősorban kriminálpolitikai okai voltak, a kialakítói és támogatói a hagyományos büntetőpolitika eredménytelenségére szerettek volna reflektálni. Az 50-es évekre ugyanis nyilvánvalóvá váltak a hagyományos, megtorlásra épülő büntetőpolitikai paradigma árnyoldalai: kialakultak olyan területek, ahol a bűnözés mértéke lényegesen meghaladta az átlagos szintet, a visszaesés az elítéltek körében pedig hatalmas méreteket öltött. Ezért megjelentek a büntetőpolitika új, az eddigiekhez képest más aspektusból kiinduló elméleti is. Ezek közé tartoztak a rehabilitációs elméletek, amelyek nem a bűncselekményt, hanem az elkövetőt állították az eljárás középpontjába és célul tűzték ki, hogy az elítéltek a büntetésük végrehajtását követően ne kövessenek el új bűncselekményt. Ekkoriban váltak gyakoribbakká a szabadságvesztéssel nem járó szankciók és az utógondozási célú eljárások is.

A 70-es évekre azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ez a technika sem hozta az elvárt eredményeket. Az eljárási költségek emelkedése mellett a bűnözés csökkenése minimális volt, és ebből kifolyólag a közbiztonság helyzete sem sokat javult, sőt, a közvélemény a korábbi büntetőpolitika visszaállítása mellett állt. Ennek a folyamatnak igen fontos eleme volt Robert Martinson tanulmánya, amelyben 231 darab 1945 és 1967 között rehabilitációs programot vizsgált és a végső konklúziója az volt, hogy ezek döntő nem járt észrevehető eredménnyel a visszaesések tekintetében.[1] További kritikája volt, hogy amíg a hagyományos igazságszolgáltatás kudarca esetén a felelősség kérdése relatíve egyértelmű volt, addig ez a rendszert „elmaszatotha” a határt a szakmai és a politikai felelősség között.[2] Ebben az időszakban alakul ki egy – Nagy Ferenc szavaival élve – kriminálpolitikai úr, amely abból adódott, hogy a bűnözési ráta drasztikus emelkedése sok fejlett nyugati országban jelentősen diszkreditálta a reszocializációs optimizmust.[3] A szakma azonban – a közvélemény ellenére – sem kívánt visszatérni a hagyományos büntető igazságszolgáltatáshoz. Ebben a hagyományos büntető paradigma irányába visszaforduló hangulatban jelentek meg a resztoratív gondolatok a 70-es években, mint egy alternatíva a reszocializációs törekvések és a hagyományos büntetőpolitika mellett. A kezdeti sikereket

követően a 80-as években a helyreállító igazságszolgáltatás egész Európában elterjedt, az ezredfordulót követően pedig már nemzetközi kötelezettség is terhelte a legtöbb országot egyes módszere – kiváltképpen a mediáció alkalmazására. Jelen tanulmányomban azt vizsgálom, hogy milyen elméleti indokai voltak a resztoratív igazságszolgáltatás megjelenésének, ezek mennyire valósultak meg a gyakorlatban, valamint milyen hátrányai jelentek meg az eljárásnak.

A resztoratív igazságszolgáltatás fogalma, fajtái

A resztoratív igazságszolgáltatás definíciója nem egyértelmű. A helyreállító igazságszolgáltatásnak sokféle értelmezése van, ezek nem korlátozódnak a büntetőjogra, a fogalom a szó szoros értelmében nem is jogi kategória.[4]

Nem egyértelmű a definíció a tekintetben, hogy milyen tágan értelmezzük az igazságszolgáltatást. E téren két álláspont képviselteti magát. A purista felfogás szerint hollisztikusan kell megközelíteni az igazságszolgáltatás kérdését. Ez alapján az igazságszolgáltatási rendszeren belül egy ideális állapot, amely egyformán fókuszál az elkövetőkre, áldozatokra és a közösségre egyaránt. [5] A maximalista álláspont ezzel szemben jóval tágabban értelmezi, álláspontjuk szerint minden olyan eljárás helyreállító, amely a bűncselekménnyel okozott kár reparálásával kíván igazságot szolgáltatni, függetlenül attól, hogy az elkövető bekapcsolódik-e.[6] De az egyes szakvélemények alapján eltérő vélemények alakultak ki a helyreállító igazságszolgáltatás tekintetében.

Amiben a definíciók egységesek, hogy a középpontjában a sértett és az elkövető közötti konfliktus áll, amelyet, ha sikerül feloldani, azzal mindkét fél jól jár: a sértett megszabadul a viktimizációs következményektől, jóvátételt kap, és megválaszolásra kerülnek a kérdései, az elkövető megszabadul az őt ért lelki tehertől, a társadalom könnyebben visszafogadja, mentesül a fájdalommal járó szankciók és a stigmatizáció alól.

Tony Marshall a helyreállító igazságszolgáltatást egy olyan eljárásnéként értelmezi, amely során a bűncselekményben érintett valamennyi fél együttesen dönt arról, hogy miként kezelik a bűncselekmény hatásait, és annak jövőbeni következményeit.[7] Howard Zehr is hasonló alapokra helyezi definícióját. Álláspontja szerint a helyreállító igazságszolgáltatás egy olyan eljárás, amely lehetőség szerint minden olyan személy bevonásával történik, aki érintett

abban, hogy az adott bűncselekmény eredő károkat, igényeket, kötelezettségeket együttesen azonosítsák és kezeljék azok rendezése és mielőbbi kezelése érdekében.[8]

Schweighardt Zsanett szerint a helyreállító igazságszolgáltatásnak meghatározott, elvitathatatlan értékei vannak, amelyeket szem előtt kell tartani. Ezek az értékek az alábbiak:

- Inklúzió (az érdekeltek bevonása)
- Demokrácia
- Felelősség
- Reparáció
- Biztonság
- Gyógyítás
- Reintegráció[9]

A helyreállító igazságszolgáltatás céljait Carrie Menkel-Meadow a resztoratív igazságszolgáltatás „4R-je”-ként határozza meg: kijavítás (repair), helyreállítás (restore), kibékítés (reconcile) és reintegráció (reintegration).[10]

A retributív és a resztoratív igazságszolgáltatás viszonya:

A két rendszer egymáshoz való viszonya egy állandó dilemma. Howard Zehr a lényegi különbséget abban látja, hogy amíg a hagyományos igazságszolgáltatás felfogása szerint a bűncselekmény a jogrend és az állam megsértése, addig a helyreállító igazságszolgáltatás szerint emberek és kötelezettségek megsértése, amely maga is újabb kötelezettségeket keletkeztet.[11] Az elméleti különbségeknél ugyanakkor nagyobb dilemmát jelent a gyakorlati alkalmazás kérdése. Egyes nézetek szerint a két rendszer egymás mellett párhuzamosan működik, nem zavarják egymást. Más nézőpont szerint viszont nem szerencsés a kettőt párhuzamosan alkalmazni, mert a hagyományos igazságszolgáltatás

rendszere akár le is rombolhatja mindazt, amit a resztoratív igazságszolgáltatás elért.[12] (Ebből eredő probléma kerekedett például Indonéziában, ahol az ún. *musyawarah* intézménye – amely egy a resztoratív módszerekkel nagy hasonlóságot mutató, kibékülésre apelláló konfliktuskezelési eljárás – hatékonyságát jelentősen rontotta, hogy az eljárást követően az állami büntető igazságszolgáltatás a továbbiakban is érvényesülhetett.)[13] És vannak a legdrasztikusabb nézetek, amelyek szerint a resztoratív igazságszolgáltatásnak egyenesen fel kell váltania a retributív igazságszolgáltatást.

Ez utóbbi mondjuk a gyakorlatban sehol sem valósult, és mára már szinte biztossá vált, hogy erre a jövőben sem fog sor kerülni. Az azonban a mai napig egy nyitott kérdés, hogy melyek azok a bűncselekmények, amelyeknél a resztoratív igazságszolgáltatás a hatékonyabb, és melyek, ahol a hagyományos módszerek vezetnek eredményre (ha egyáltalán ez eldönthető a bűncselekmény alapján).

Érvek a resztoratív igazságszolgáltatás mellett:

A közösségi részvétel erényei és a stigmatizáció elkerülése

A resztoratív módszer támogatói elsősorban szociológiai és kriminálpszichológiai célokkal támasztják alá az álláspontjukat. Ezek egyike, hogy a közösség is szerves részévé válik a folyamatnak. Ahogyan Nils Christie norvég pszichológus, fogalmazza meg, a formális büntető igazságszolgáltatás elvette a konfliktust a közösségektől, ezzel magakadályozta, hogy saját magának állítsa helyre a bűncselekmény elkövetésével kibillentett egyensúlyt.[14] Márpedig a közösségi szankcióknak a jövőre nézve is lehet pozitív hozadéka. A közösség ugyanis maga is érintett lehet a bűncselekmény elkövetésében, hasonlóképpen az áldozatért is felelősséget vállalnak.[15] Amennyiben az elkövető és a sértett közötti konfliktust sikerül tisztázni és rendezni, és a közösség maga is részt vesz a szankció kiszabásában és végrehajtásában, akkor sokkal nagyobb az esélye, hogy az elkövetőt a közössége visszafogadja, így mentesül a stigmatizáció, a kollektív elutasítás alól és ezáltal ismételten a társadalom hasznos tagjává válik, nem fog újabb bűncselekményt elkövetni. Bárd Petra szavaival élve, a resztoratív

igazságszolgáltatás a cselekményt ítéli el, nem az embert, aki elkövette azt.[16]

A hagyományos igazságszolgáltatás ezzel szemben stigmatizál, hiszen a jogalkalmazót kizárólag a bűncselekmény foglalkoztatja, a tényállás rekonstruálása folyamán kirekeszt minden más mozzanatot, nem érdekli sem a vádlott, sem a sértett személyes motívuma. [17] Ennek pedig egyenes következménye, hogy a bűnözői megítélést nem vagy csak nagyon nehezen tudja a jövőben lemosni magáról. További problémát jelent, hogy – pszichológiai kutatások eredményei alapján – a kívülről kiszabott retorzió helytelen tett miatt érzett bűntudat átélését is megakadályozza, illetve az esetleges felelősségvállalás, valamint jóvátételi szándék is szertefoszlik, hiszen a büntetés lehetőségét biztosít arra, hogy egyszerűen letudjuk a viselkedésünk következményeit.[18] Ha viszont az elkövetőnek szembe kell néznie a közösséggel, akkor ez a folyamat megkerülhetetlenné válik. Így a külső szankcionálás nem csak a mások általi megítélésre, hanem magának az elkövetőnek a jellemére is negatív hatással lehet.

A reintegratív szégyen hatékonyabb, mint a hatósági rosszallás

John Braithwaite szerint nem mindegy, hogy ki az a személy, aki ezt a rosszallást kifejezi: a büntetőeljárásban részt vevő személyek, vagy az elkövetőnek a közössége. Utóbbi ugyanis, a közösségen belüli viszonyok miatt más hatást ér, sokkal nagyobb az esélye annak, hogy az elkövető valóban megbánja a tettét. Braithwaite elméletében ezt nevezte reintegratív szégyennek, amit azzal magyarázott, hogy a közvetlen közösségének a rosszallása valóban bűntudathoz vezethet.[19] Ennek pedig sokkal nagyobb visszatartó ereje is van, márcsak azért is, mert az alkalmazhatósághoz az elkövetőnek vállalnia kell a tettéért a felelősséget és el kell ismernie az áldozat felé a bűncselekmény káros következményeit. [20] Ha ez a lépés megtörténik, már nagyobb az esély a speciálprevenációs célok elérésére. A hatóság rosszallásának kifejezése azonban ritkán jelent megbánást, sőt, rendszerint csak dacot vált ki az elkövetőből, sőt, a büntetés végrehajtása alatt egyre inkább áldozatszerepben fogja érezni magát, ami haragot, ellenérzéseket, valamint lázadást szül benne.[21] Hasonló véleményen van Kerecsi Klára is, aki szerint a hagyományos büntetőeljárás a tényeket ugyan felszínre hozza, viszont a tettünk következményeivel való szembesülés és a megbánás nem feltétlenül kerül előtérbe. A helyreállító igazságszolgáltatás során azonban a szembesülés, a megbánás a központi fogalom, ennek elérése nélkül nem lehet eredményes a folyamat.[22]

A bosszúállás, mint cél megszűnése

A sérelmet szenvedő felet az életben gyakorta a bosszúállás hajtja: mindenáron megtorolni az őt ért sérelmet. A megtorlás azonban nem állítja helyre a sérelmeket, általánosságban kijelenthető, hogy a bosszú legtöbbször újabb bosszút szül.

A helyreállító igazságszolgáltatás ezzel ellentétben valóban a problémára igyekszik reagálni és annak megoldását tartja szem előtt. Ez pedig mindkét fél számára előnyösebb megoldás, főleg annak tükrében, hogy bár a büntető igazságszolgáltatás során általában a sértetti traumáról beszélnek, de az elkövető tette is gyakran egy korábbi traumára adott válasz.[23] A büntetés ilyenkor nem oldja meg a problémákat, csupán mélyíti a már amúgy is meglévőket.

Ez a probléma sajnos társadalmi szinten is megjelenik. Kis és Kovács szavaival élve „*egyre szaporodnak azok a — sérelmekre adott — túlzó válaszreakciók, melyek képtelenül túlfeszítik a társadalmi elfogadhatósági, érthetőségi kereteket: gondoljunk csak a társaikat sértődöttség okán kínzó gyerekekre vagy a közösségükbe nem integrálódott, sérült énképű fiatalokra, akik ámokfutással, mások életére törve torolják meg sérelmeiket, élik át egy röpke pillanat erejéig hatalmukat.*”[24] Az ilyen típusú konfliktushelyzetekben a megtorló jellegű szankcionálás csak növeli a dühöt és a kirekesztettség érzetét, amely hosszú távon egy olyan mély konfliktushelyzetté alakulhat, amelynek az eredetéig nem lehet visszaenni, és amely feloldása kilátástalanná válik.

Múlt helyett a jövő

A hagyományos igazságszolgáltatás elsődlegesen a múltra koncentrál: megismerni azt a múltbéli esetet, ahol a jogalkalmazó nem volt jelen. A jogszabály pedig a tények feltárásához segítséget nyújt azáltal, hogy a Btk. meghatározza azokat az emberi magatartásoknak az

általános jellemzőit, amelyek ellen a büntetőjogi védelem indokolt.[25] A büntetés céljai között ugyan szerepel, hogy az elkövető a jövőben ne kövessen el újabb bűncselekményt, ugyanakkor a büntetés kiszabása a múltra tekintettel történik, abban a reményben, hogy az elkövetőt a büntetés a jövőben visszatartja újabb bűncselekmények elkövetésétől.

A helyreállítás felismeri, hogy a cél a kapcsolatok restaurálása, és nem egyszerűen a bűnösség kimondása.[26] Ugyan foglalkozik a múlttal, de mélyebben, a felek közötti konfliktus alapjait próbálja kideríteni és erre szeretne reagálni. Nem a tényekre koncentrál, hanem az okokra, az eljárás alapelve a konfliktusban részt vevők kölcsönös elismerése, valamint a konfliktusok önálló megoldásának képessége[27] A fő kérdés nem a „mi történt”, hanem, hogy „minek kellett volna történnie”?[28] Úgy tekint a bűncselekményre, mint amely lehetőséget teremt arra, hogy a közösség tagjainak segítségével oldódjanak meg a konfliktusok, és közösen dolgozzák ki a megegyezés formáit.[29] Ez a szemlélet nagyban segítséget nyújthat az eredményes problémamegoldásban.

Fájdalommal járó szankciók mellőzése

Mint ahogy azt már említettem, a hagyományos igazságszolgáltatás célja valamiféle fájdalom okozása, amely a jövőben elrettenti az elkövetőt a további bűncselekmények elkövetésétől. Ugyanakkor a resztoratív igazságszolgáltatás képviselői azon az állásponton helyezkednek el, hogy a büntetés önmagában nem képes a korábbi viselkedést megváltoztatni (esetenként a fájdalom miatti bosszúvágy akár még újabb bűncselekmények elkövetésére is motiválhat), és nemcsak az elkövetőre, hanem a közösségi harmóniára is rossz hatással van. [30]

A resztoratív igazságszolgáltatás ezzel szemben nem a fájdalomra épít, hanem a megbékélésre és a nyugalom létrejöttére törekszik, ennek az egyik legfontosabb mozzanata a helyreállítás. E mellett az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az elkövető szintén része a döntéshozatali folyamatának, ami a hozzáállásán is javíthat.[31]

E tekintetben megjegyzendő, hogy ennek az erénynek a megítélése ambivalensebb, mint az előzőekben felsoroltaké. Ennek két komolyabb oka van. Az egyik, hogy éppen a fájdalomra épülő büntetőjog az, ami a preventív célokat elősegíti. Ha az elkövető megúsztatja súlyos következmények nélkül a bűncselekmény a bűncselekményt, az rossz üzenetet hordoz számára is. A gyakorlatban resztoratív igazságszolgáltatással foglalkozók ugyanakkor nem

osztják ezt a nézetet. Álláspontjuk szerint egy resztoratív eljárás során nagyon sokszor „mélyebbre hatóan érvényesül a személy megrázkódtatása, mintha pusztán csak a társadalom szigora lépne fel vele szemben.”[32] Ugyanis egy ilyen eljárás sokkal mélyebben belemegy az ügy részleteire, az elkövető motivációjába és a bűncselekménnyel okozott sérelembe, mint egy hagyományos büntetőeljárás (ahol általában meg is tagadhatja a vallomástételt az elkövető). Ez pedig sokkal jobban elősegíti a megbánást és a prevenciót.

Sértetti igények előtérbe kerülése

A fájdalom okozásának ki nem mondott célja a megtorlás és a bosszúállás. Ezzel kapcsolatban gyakran elhangzó érv, hogy ez a bosszúállás a sértettek érdeke. Valójában azonban ez sokkal inkább a hangos közvélemény (ami rendszerint nem is a többség, csak egy aktív kisebbség) igénye, nem pedig a társadalomé általában és főleg nem a sértetté. Gönczöl Katalin szerint az állampolgárok többsége előnybe részesíti a joghátrány csökkentését a bebörtönzéssel szemben.[33]

A múlt század büntetőeljárásaira jellemző volt (különösen a szocialista országokban), hogy a bűncselekményt az állam, illetőleg jogrend elleni sérelemként tekintették, a sértettet pedig elsősorban bizonyítéknak tekintették, amely nemhogy segítette volna számára a bűncselekmény feldolgozását, de gyakran fokozta a traumát. A 19. században már igyekeztek nemzetközi szinten is változtatni ezen a tendencián. Az áldozatok büntetőeljárásbeli helyzetéről szóló kerethatározat is leírja, hogy *„Fontos, hogy az áldozat szükségleteit integrált és struktúrált keretek között figyelembe vegyék és kezeljék, ennél fogva a részrehajló és inkohérens megoldásokat, amik másodlagos viktimizációhoz vezetnek, elkerüljék[34]”*.

Az áldozat célja csak a legritkább esetben az, hogy az elkövetőt megbüntessék, a saját sérelmeinek helyreállítása sokkal fontosabb. A hagyományos büntetőeljárásban azonban erre sokszor nem kerül sor. Noha a bíróságnak joga van elbírálni a sértettek polgári jogi igényeit, vagy akár állami kártérítésre is sor kerülhet, mindkettőnek megvannak a maga negatívumai. A másod- és harmadlagos viktimizációs következményekre ugyanis egyik sem reagál megfelelően, ráadásul pszichológiai vizsgálatok támasztják alá, hogy a bíróság által kiszabott, kényszerrel befizetett vagy végrehajtott jóvátétel lényegesen kisebb mértékben segít a konfliktushelyzetek feloldásában, mint egy önkéntes teljesítés[35], még akkor is, ha utóbbi

nem teljes jóvátétel.

A resztoratív igazságszolgáltatás azonban megoldja ezeket a problémákat. Ezek az eljárások ugyanis – bár céljuk ugyanúgy a kompenzáció – a bűncselekménnyel előállt sérelem jóvátételére vállalkoznak, így nem pusztán funkcióként, hanem egyfajta felelősségvállalási formaként jelennek meg.[36] Ráadásul ebben az esetben a sértett az általa elszenvedett nem vagyoni, illetve érzelmi károk miatt is jóvátételhez juthat. Ez azért lényeges, mert ezeket egy polgári per keretein belül is nagyon nehéz bebizonyítani és végigvinni.

Visszatérve a viktimizáció következményeihez, ezek egy része (pl. a jövőbeni áldozattá válástól való félelem, az állandó bizonytalanság, hogy miért éppen ő lett az áldozat) anyagi úton nem is megoldható, hanem elsősorban párbeszéd útján kezelhető. A helyreállító igazságszolgáltatás keretében a sértett hallhatja az elkövető bocsánatkérését, a magyarázatát és kialakulhat benne a gondolat, hogy az elkövető sem egy szörnyeteg, hanem egy ember, saját problémákkal, élettal és nehézségekkel. Olyan kérdésekre kaphat ezáltal választ – miért történt meg az, ami megtörtént, és mi történt azóta[37] – amelyeket egy nyomozó hatóság nem tesz fel, mert bizonyítási szempontból nem releváns. Ennek jelentősége abban is rejlik, hogy – amint azt pszichológiai kutatások is alátámasztják – a sértetti megbocsátást nagyban befolyásolja, hogy a sértett fél milyen mértékben képes a sértő fél iránti empátiát, együttérzést átérezni.[38]

Ebből és az elkövető számára kedvező jogkövetkezményből következik az a szituáció, amit a szakirodalom win-win szituációnak nevez[39], vagyis, hogy az eljárás végén mind az elkövető, mind az áldozat pozitívan értékeli az eljárást, és elégedett a végkifejlettel. Ez bírósági ítéleteknél, ahol az eljárásnak rendszerint van egy győztese és egy vesztese, szinte sosem valósul meg (büntetőügyekben ez a win-lost szituáció nem annyira egyértelmű, mint a polgári eljárások során, de ezekben az esetekben is ritka, hogy mind az elkövető, mind az áldozat elégedett lenne a meghozott ítélettel).

Az elégedettséget konkrét adatok is alátámasztják. Amerikai felmérések alapján a mediációval szembeni elégedettség lényegesen nagyobb, mint a hagyományos igazságszolgáltatással szemben rendszerint a résztvevők több mint 80%-a magára nézve méltányosnak tartja az eljárást.[40] Ennek legfontosabb okai a mediárookról kialakult pozitív vélemény, a tisztességes eljárás és a megállapodás, valamint az elkövetővel való találkozás lehetősége.[41]

Egyéni megoldások

A hagyományos büntetőeljárás kritikusai szerint az eljárás irracionális, antidemokratikus, a formális egyenlőségelméleten alapuló jogállamiság és eljárási garanciarendszer nem veszi figyelembe a társadalmi egyenlőtlenségeket.[42] Herke Csongor a mediáció előnyének tekinti, hogy „*egy rugalmas, széles körű, problémamegoldó, kiegészítő vagy választásos módszer a hagyományos büntetőeljáráshoz képest.*” [43] Ez a kijelentés a komplett helyreállító igazságszolgáltatásra kiterjeszhető. A resztoratív technikák révén olyan jóvátételi formák is születhetnek, amikre a bíróságon nincs lehetőség. Elvégre, mikor állna az egy ítéletben, hogy egy olyan esetben, amikor egy férfi elrabol egy nőtől egy táskát, és ezzel egyidejűleg könnyű testi sértést okoz neki, az lenne a bíróság ítélete, hogy javítsa meg a férfi a nő házat, amelynek homlokzatáról omlik a vakolat?[44] Vagy egy közlekedési bűncselekményben a bíróság ítélete mikor volt az, hogy az elkövető szállítsa a munkahelyére és vissza a sértettet, amíg az fel nem épül? A resztoratív igazságszolgáltatás azonban jóval rugalmasabb, mint egy bírósági ítélet, a jóvátétel bármilyen formája lehetséges, nincsenek a felek jogalkotó által meghatározott keretek közé szorítva, így a jóvátétel is hatékonyabb és ritkábban merül fel, hogy az elkövető nem képes a jóvátételre.

Az egyéniesítés egy másik erénye, hogy igazságosabb helyzeteket hoz létre, mint a hagyományos büntetés-kiszabás. Gönczöl Katalin szerint problémát jelent, hogy a tetterányos büntetés nem azonos mértékben sújtja a különböző elítélteket[45], hiszen akár egy szabadságvesztés büntetés, akár egy pénzbüntetés az egyén életkorából, vagyoni helyzetéből, egészségügyi állapotából, meg általában a jelleméből adódóan különböző mértékben érinti a személyeket. A jogalkotó és a jogalkalmazó persze próbálja ezeket a különbségeket kompenzálni, de az a fajta differenciálás, amit a helyreállító igazságszolgáltatás lehetővé tesz, sosem fog megvalósulni.

E tekintetben ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás európai terjedésével ezek az egyéni megoldások mintha csökkentek volna. Egy 2003-as finn felmérésben a vizsgált esetekben minden alkalommal anyagi jóvátételre került sor[46], és a magyarországi mediációk többségében is ez a jóvátételi mód a leggyakoribb. Ez azért is probléma, mert felelősségvállalás és reszocializáció szempontjából egy munkával járó kompenzáció hatásai sokkal pozitívabbak[47], így viszont inkább a gyorsaságon lesz a hangsúly. De ettől még az egyéni megoldások lehetősége sokkal nagyobb mértékben adott, mint a retributív igazságszolgáltatás során.

Praktikus előnyök

Szekeres Diána szerint a mediáció, mint a resztoratív technikák egyik legegyszerűbb és leggyakrabban alkalmazott módszere mind temporális, mind materiális előnyökkel jár. [48] Előbbi az eljárás idejében jelenik meg, ugyanis a közvetítői eljárásoknak rendszerint néhány hónapban meghatározott lefolyási határideje van, amely szinte minden esetben alacsonyabb, mint a bírósági eljárásoké. A materiális előnyök pedig leginkább az eljárási költségekben jelennek meg, amely kedvezőbb, mint egy bírósági eljárás, ezenkívül a jogi képviselői díjak megszűnésével vagy csökkentésével jár. A kedvezőbb költségek pedig nem csak az egyszeri eljárás költségei keresendők. Számos kutatás igazolta, hogy a legtöbb konferencia, illetőleg körmodellt alkalmazó project összességében lényegesen alacsonyabb költséggel járt volna, mint a hagyományos igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási rendszer alkalmazása, különösen, ha a visszaesési adatokat is figyelemmel vesszük.

Igazságszolgáltatás tehermentesítése

Elsődleges szempontnak nem tekinthető, de mégis nagyon nagy jelentőségű, hogy a kisebb súlyú bűncselekményeknél az ügyészség és a bíróság ügyterhe is jelentős mértékbe csökken. Ez utóbbi nem csupán a büntetőügyeket, hanem a polgári kártérítési perek számát is jelentős mértékben csökkenti. Ugyanakkor az ügy mégsem kerül ki az igazságszolgáltatás keretei közül, nem válik önkényessé, hiszen az eljárás hitelesítése továbbra is az igazságszolgáltatási szervek feladata.[49]Ez a fajta ésszerű kompromisszum pedig egyértelműen a hatóságok érdekét szolgálja.

Ellenérvek a resztoratív igazságszolgáltatással szemben:

A fogalmi elhelyezés problémái

Mint ahogy már korábban említettem, resztoratív igazságszolgáltatás fogalma nem egyértelmű, számos koncepció alakult ki arról, hogy mi is a helyreállító igazságszolgáltatás lényege. És ezek az eltérő koncepciók nemcsak a jogelméletben, hanem a gyakorlatban is megjelennek (elég csak megnézni az amerikai eljárási formák és az európai resztoratív intézmények közötti eltéréseket).

Susan Sharpe szerint nem véletlen, hogy ennyi különböző definíció és értelmezés alakult ki, ugyanis a resztoratív mozgalom karizmatikus képviselői nem hajlandók definíciókkal körülhatárolni ezt az állandóan bővülő jelenséget, hiszen ezzel gyakorlatilag kizárják az újításokat és a helyi szükségletekkel szembeni érzékenységet.[50] Ez a sajátosan rugalmas értelmezés ugyanakkor a jogbiztonság rovására is mehet, főleg a büntetőjogban, ahol a zárt és precíz dogmatika és logikus, tiszta fogalomrendszer nélkülözhetetlen kritérium.

Fenti problémakör másik következménye lehet a helyreállító igazságszolgáltatás nem megfelelő értelmezése. Schweighardt Zsanett ezzel kapcsolatban 3 lehetséges kockázati tényezőt fel:

- Eltérés a lényegtől, az eredetitől eltérő érdekében történő alkalmazás,
- marginalizálódás (csak bagatel ügyekben használják),
- túl individualizált alkalmazás, társadalmi problémák figyelmen kívül hagyása, állandósítása[51]

Ha ezek a problémák megjelennek, akkor a helyreállító igazságszolgáltatás nem az alapvető céljait, hanem más, formális célokat fog megvalósítani. Így ez a nem kellőképpen precíz dogmatika a hatékony működésének rovására mehet.

Az önkéntesség dilemmája

A resztoratív igazságszolgáltatás a jellegéből adódóan egy önkéntes eljárás, amely a felek egybehangzó akaratán alapul. Ez azonban számos dilemmát felvet. Az egyik ilyen kérdés: önkéntesnek tekinthető-e az elkövető részvétele, ha a súlyosabb büntetések elkerülése céljából egyezik bele az eljárásba?[52] Formálisan ugyan igen, hiszen a beleegyezését kétségkívül megadja, de a gyakorlatban egy olyan körülmény befolyásolja az elkövetőt, amely nélkül könnyen lehet, hogy másfajta döntésre jutott volna. Tehát miközben a resztoratív igazságszolgáltatás voltaképpen az emberi jogok érvényesülésére törekszik, e tekintetben egy eléggé hangsúlyos emberi jogot, konkrétan az ember önrendelkezési jogát korlátozza, még ha csak kis részben is.

Az önkéntesség dilemmájának a gyakorlati jelentősége azonban még ennél is nagyobb. Hiszen ha az elkövető azt a döntést hozza, hogy nem vesz részt az eljárásban, akkor a resztoratív technikák már alkalmazhatatlanná válnak. Ugyanez a helyzet akkor, ha a sértett az, aki úgy dönt, hogy ebben nem akar részt venni.

Természetesen az nem lehet megoldás, hogy az alapjogok korlátozására kerüljön sor a resztoratív igazságszolgáltatás előtérbe kerülése céljából. Ahogy Kerecsi Klára mondja, a hagyományos igazságszolgáltatás 200 éves garanciarendszere olyan érték, amelyet semmilyen cél érdekében nem szabad eliminálni.[53] Ezesetben pedig a hagyományos büntetőjognak óhatatlanul is előtérbe kell, hogy kerüljön, különben a bűncselekmény következmények nélkül marad. Fentiekből következően a resztoratív igazságszolgáltatás sosem lesz képes arra, hogy teljes körűen a hagyományos büntető igazságszolgáltatás helyébe lépjen, hiszen azokban az esetekben is foglalkozni kell, amikor a helyreállító igazságszolgáltatás nem alkalmazható[54].

A hagyományos büntetőeljárás céljai és létjogosultsága

Fentiekhez kapcsolódik, hogy a hagyományos büntetési célok jóval kiterjedtebbek, mint a resztoratív igazságszolgáltatásé. Az Ultima Ratio elvéből következően a büntetőjog csak azokba a jogviszonyokba szólhat bele, amiket más jogágak szankciórendszerei már nem képesek szabályozni. Viszont éppen ebből adódóan szükséges hogy a büntetőjog hátrányt okozzon az elkövetőknek, mivel csak így tudja ellátni az eredeti funkcióját.[55] A büntetésekre azért is szükség van, mert csak így lehet helyreállítani a társadalmi jogrendet. Alan Peyrefitte, volt francia igazságügyi miniszter szavaival élve, „*Büntetésre tehát szükség*

van, mert az a társadalom, amely már nem hisz a büntetések jelentőségében, a szabadság értékében sem hisz”.[56]

Tartalmilag hasonló, de kissé más aspektusból megközelített gondolatmenet a generálprevenció szemszöge. A büntetések célja ugyanis nem csak az, hogy az elkövető, hanem, hogy más se kövessen el bűncselekményt. Annak ugyanis, hogy önmagában a helyreállítással elkerülhető a büntetőjogi hátrány előidézése, nincs elrettentő hatása a szélesebb értelemben vett társadalom felé, ez a fajta üzenet nem segíti elő a bűnözés csökkentését, sőt, a törvények erejébe vetett hitet is gyengítheti. Ahogy Szabó András is fogalmazott: *„Nem a büntetés hatásossága, célbeteljesítő alkalmassága és egyöntetűsége a büntetés kiszabás alapja, hanem az az elv, hogy bűn büntetlenül nem maradhat, illetve, hogy a bűn büntetést érdemel”[57]* A resztoratív szemlélet ezt az elvet – még ha nem is rossz szándékkal – de kétséggel relativizálja.

Az érzelmek láthatatlansága

Arról már eset szó, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás alapja a felelősség felvállalása és a megbánás. Ugyanakkor ez az, amiről teljes körűen sosem lehet megbizonyosodni. Számtalan esetben merül fel ugyanis a kérdés, hogy lehet-e hinni a megbánásnak. Igaz-e a bűnbocsánat kívánása, valóban szégyent érez-e az elkövető a helyreállító igazságszolgáltatás különféle eljárásaiban, és így tovább.[58] Különösen releváns ez a kérdés, ha a hagyományos igazságszolgáltatás és a resztoratív igazságszolgáltatás egyszerre van jelen a jogrendszerben, ugyanis itt meg nehéz megkülönböztetni a szívből jövő és a büntetéstől való félelem miatt jelen lévő „felelősségvállalást”. A képet viszont árnyalja, hogy a prevenció és a sértetti szempontok utóbbi esetben is érvényesülnek, így az eljárás céljai részben ezesetben is megvalósulnak. E dilemma tekintetében sincs egyetértés a szakmán belül. Néhányan arra az álláspontra helyezkednek, hogy a helyreállító eredmény az eljárástól függetlenül elegendő a helyreállító igazságszolgáltatás megvalósulásához, míg mások úgy gondolják, hogy a megfelelő eljárás nélkül nem lehetséges a megfelelő kimenet elérése sem.[59]

Ritkábban előforduló, de létező jelenség, hogy a terhelt – különösen társadalmi egyenlőtlenség vagy a nem megfelelő tájékoztatás miatt – olyan bűncselekményt is beismer, amit nem is követett el[60], mondván, egyszerűbb így lezárni az ügyet, vagy fél, hogyha a

sértetti oldal „bebizonyítja” a bűncselekmény elkövetését, az még súlyosabb következménnyel fog járni. Ezek az esetek szinte kiszűrhetetlenek, hiszen az igazság csupán a részt vevők tudatában jelenik meg. Így legfeljebb a resztoratív eljárások következményeinek kellő differenciálásával előzhetőek meg.

Az áldozatsegítés más módszerei

Az tény, hogy a hagyományos igazságszolgáltatás középpontjában nem az áldozat áll, de ez még nem jelenti azt, hogy alkalmatlan az áldozati károk kompenzálására, főleg annak tükrében, hogy az önkéntes jóvátétel igen jelentős enyhítő körülménynek számít a bíróság gyakorlatban, akkor is, ha történetesen ehhez semmilyen resztoratív eljárás nem társul.

Nem teljes körű az egyetértés a tekintetben sem, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás gyorsabb eredménnyel zárul-e áldozati jóvátétel szempontjából, mint a hagyományos büntetőeljárás. A mediáció során törekednek az eljárás gyors lefolytatására, azonban más, a közösség részvételét is célzó eljárási formák alkalmazása akár egy büntetőeljárás időtartalmát is meghaladhatja (főleg, mert vannak olyan bírósági eljárási formák is, amelyek során az ügy gyors lezárását tekintik fő szempontnak). Így viszont a resztoratív technikák akár céljuk ellenére késleltethetik is a sértetti kompenzációt.

Következetlen következmények

Már a resztoratív igazságszolgáltatás kezdeti kritikái között is megjelent, hogy fontos alapelvek sérülhetnek, köztük az egyenlőség és az arányosság elve is.[61] Ahogy azt korábban említettem, óriási előnye a helyreállító igazságszolgáltatásnak, hogy nem csak az anyagilag mérhető károkra, hanem a nem vagyoni eredetű sérelmekre is talál megoldást. Ugyanakkor ez az előny könnyen visszajára is fordulhat, éppen abból adódóan, hogy ezek mértékét nehéz meghatározni. Hiszen lehetséges, hogy nagyjából hasonló sérelmet elszenvedő személyek egészen különböző összegben vagy módon kérnek jóvátételt, így hasonló sérelmek okozásának egymástól teljesen eltérő jogkövetkezményei lehetnek. Ez

pedig gyengíti mind a tettarányosságra is épülő büntető igazságszolgáltatás alapelveit, mind az emberek igazságérzetébe vetett hitét.

Ehhez kapcsolódó másik probléma, hogy, ha nem is rendszeresen, de előfordulhat, hogy a sértettek a bizonytalan helyzetet kihasználva káron szerzéssel próbálkoznak, vagyis az eljárás során az elszenvedett sérelemnél lényegesen nagyobb kompenzációt próbálnak megszerezni. Mindezt azzal, hogyha az elkövető nem teljesíti a követeléseit, akkor majd a bíróságon érvényesíti őket.[62] Minthogy a felek megállapodásába külső szerv nem szólhat bele, ezért ezekben az esetekben a jogalkalmazó nem tud mit tenni. Ha pedig emiatt hiúsul meg az eljárás, az lehet, hogy épp az elkövető számára fog negatív következményekkel járn.

Elnyomás lehetősége, társadalmi különbségek fokozása

Elsősorban a mediáció kapcsán jelenik meg ez a kritika. Noha a jóvátétel módszerei széleskörűek, a kialakult gyakorlat azért azt mutatja, hogy elsősorban az anyagi jellegű jóvátétel a jellemző. Ebből kifolyólag pedig sokan azzal érvelnek, hogy a közvetítői eljárás tulajdonképpen nem egyéb, mint egy alternatíva arra, hogy a tehetős személyek pénzzel a törvények fölé kerüljenek. A mellett, hogy magam részéről nem osztom ezt a nézetet (ezeket a technikákat a jogalkotó jóval szigorúbb keretek között szabályozza annál, hogy ezt visszaélészerűen lehessen alkalmazni), azt el kell ismerni, hogy a mediátor semlegessége és közvetítői szerepe közel sem jelent olyan mértékű kontrollt az igazság és a részt vevők felett, mint a bírói tevékenység. Az eljárásbeli és a dologi szabályozás hiánya miatt a mediációban torzul az államilag fizetett döntéshozók (mediátorok) megítélése, illetve hatalma, ezért felnagyíthatja az erőviszonyok egyenlőtlenségeit, és utat nyithat az erősebb fél általi erőszak és manipuláció előtt. [63] Ez különösképpen családon belüli, főleg erőszakos konfliktusok esetén felmerülő probléma, ahol az alternatív megoldások nem megfelelő alkalmazása – a jogalkotó akaratán kívül – egy elnyomó státusz fenntartását segíthetik elő. Fentiek miatt Bárd Petra nem is javasolja a resztoratív eljárás alkalmazását, ha a felek között egyenlőtlenség van.[64]

A közvélemény

A resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazása a téren is egyre nehezebb, hogy a közösség fogalma egyre inkább átértékelődik, a közösségi integráció kevésbé van jelen a társadalomban, az egyéni autonómia és adatvédelem szerepe viszont egyre erősebb.[65] Ezzel párhuzamosan viszont – az információs társadalom kialakulása révén – egy új álláspontot kifejező tömeg jelenik meg. Ez a közvélemény, amelynek tagjai a bűncselekménnyel ugyan nem érintettek, de a rendelkezésre álló információból kialakítják a maguk értékítéletét.

A korábbi állítás, mely szerint minél elégedettebb valaki a büntetőeljárás következményeivel, annál inkább válik jogszabály-követővé, nem csak a sértett, hanem a közvélemény szempontjából is vizsgálható. E tekintetben ugyanakkor úgy tűnik, a közvélemény mást vár el a büntetőeljárástól, mint a sértett. Kerecsi Klára korábbi felmérései szerint a lakosság jelentős része enyhének tartja a magyar büntető jogi gyakorlatot[66], és ha az ember megfigyeli a közösségi médiát, és a bűnügyi hírekről alkotott véleményt, egyértelmű, hogy a társadalmi elvárás a szigorú büntetőpolitika érvényesítése, ebben látják a prevenció érvényesülését.

Noha vannak olyan kutatások, amelyek vitatják, hogy a társadalom ennyire „bosszúszomjas” lenne, de a tény ettől még tény marad: a mai világban sok helyen – köztük Magyarországon is – előállt egyfajta társadalmi rendetlenség, amelyben egyre nyilvánvalóbbá válik az állam gyengesége a szabályok betartatására, így a jog és a szabályok tiszteletének hiánya áthatja a mindennapokat. Ez konfliktushelyzeteket alakít ki az egyes társadalmi, életkori, szomszédsági és foglalkozási csoportok között, amire (vagy aminek ürügyén) az önjelölt rendcsinálók csoportja is gyorsan megszerveződik.[67] Amennyiben a lakosság ellenérzéssel van a resztoratív igazságszolgáltatással kapcsolatban, akkor széleskörű alkalmazásának akár jogkövetés szempontjából is lehetnek káros következményei.

Ehhez persze rögtön hozzá kell tenni, hogy a közvélemény kiszolgálása sosem lehet a büntetés célja, és ennek súlyos társadalmi következményei lennének: Ahogy John Braithwaite fogalmaz: *„ez csak a bosszúvágyat erősíti. Ígérj szigorúbb börtönbüntetéseket, és felháborodást váltasz ki, hogy az ördögöket nem akasztják fel. Akaszd fel őket, és megkapod a politikai kritikát, hogy nem lógnak elegenden. Akaszd fel őket mind, és azért ítélnék majd el politikailag, mert nem olajban főnek, és nincsenek felnégyelve”*[68]

Ugyanakkor az sem szerencsés, ha a közvélemény elégedetlensége szül további konfliktusokat. A közvélemény formázása és a resztoratív módszer elfogadtatása tűnik a

legkézenfekvőbb megoldásnak, viszont sajnós be kell látni, hogy ahogy egy jogi rendszerváltás is lényegesen gyorsabb folyamat egy társadalmi rendszerváltásnál, úgy egy jogi reformot is sokkal gyorsabban lehet végigvinni, mint egy új módszer elfogadtatását a társadalommal.

Alkalmazhatóság hiánya egyes bűncselekményeknél

A resztoratív igazságszolgáltatás alapja, hogy az elkövető a sértett és a közössége ellen elkövetett jogkövetkezményt helyreállítja. De mi van abban az esetben, ha az adott cselekménynek nincs sértettje és közösségi sérelem sem áll fenn?

Az egyik kategóriája ezeknek a bűncselekményeknek azok a tényállások, ahol a sértett fogalma nehezen értelmezhető. A legtöbb gazdasági bűncselekmény (pl. adócsalás, pénzmosás) sértettje közvetlenül az állam, nem lehet konkrét személyt megnevezni, de hasonló szituáció áll fenn a környezeti bűncselekmények esetén (itt még kivitelezhető lenne a közösségi jóvátétel, ha viszonylag szűk körben valósul meg, de globális környezetszennyezés esetén nem). Fenti anomália a korrupciós bűncselekményeknél is felmerül, hiszen ott a hangsúly azon van, hogy minden érintett jól jár a bűncselekmény elkövetése révén, a cselekmény mégis csak súlyosan sérti a jogrendet. A másik kategória azoknak a bűncselekményeknek a köre, ahol fogalmi akadályja ugyan nem volna a resztoratív technikák alkalmazásának, gyakorlatban azonban mégsem biztos, hogy célszerű az alkalmazásuk, különösen nem a hagyományos büntető igazságszolgáltatás helyett. Noha vannak olyan kutatók, akik – Tóth Mihály szavaival élve – a *„sértettel való kiegyezés lehetőségét büntetési tételtől és bűncselekménytípustól függetlenül valamennyi szóba jöhető bűncselekményre kiterjesztenék, a szabadságvesztést kivételes büntetésként, skandináv mintára generálisan félszabad intézményekben hajtatnák végre”*[69], az általános felfogás szerint a kiugróan súlyos bűncselekményeknél (állam elleni bűncselekmények, tipikusan szervezett bűnözés keretein belül elkövetett bűncselekmények, emberölések) ez a módszer egész egyszerűen nem vezethet eredményre.

Konklúzió

Fentiek alapján látszik, hogy a resztoratív igazságszolgáltatásnak számos erénye van a hagyományos büntetőeljárás alkalmazásával szemben, ezzel párhuzamosan ugyanakkor újabb problémák jelennek meg, amelyek esetekben akár meg is haladhatják azt az előnyt, amit helyreállító technikák eredendően nyújtanak. Így a korábbi kijelentés, miszerint a resztoratív igazságszolgáltatás teljes körűen nem képes felváltani a hagyományos igazságszolgáltatást, ebben a kontextusban is megállja a helyét. Egyet lehet érteni Kerecsi Klára véleményével, aki szerint napjainkban inkább az a felfogás érvényesül hogy a helyreállító igazságszolgáltatás megközelítése és eszközei katalizátorként működhet a büntető igazságszolgáltatási rendszerek reformfolyamataiban.[70] Howard Zehr szerint is hiba a resztoratív igazságszolgáltatást egy olyan csodaszernek tekinteni, ami a büntető igazságszolgáltatás helyébe léphet.[71] Tony Marshall is hasonló állásponton van, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy mindezen hibák ellenére, ha a resztoratív igazságszolgáltatás egyes esetekben az áldozatok igényei és az igazságszolgáltatási rendszer javítása szempontjából előnyökkel jár, akkor nincs okunk megkérdőjelezni azt.[72] Ezt a nézetet erősíti Tóth Mihály is, aki szerint nem lehet igazságot tenni a két eljárási típus között, hanem be kell látni, hogy egyes társadalmi csoportok különböző büntetőjogi eszközök révén kezelhetők.[73]

A kérdés már csak az, mely szempontok alapján lehet eldönteni, hogy mikor melyik rendszer lesz a hatékonyabb? Hiszen az elkövetett bűncselekmény, az elkövető társadalmi elhelyezkedése, az elkövető tulajdonságai, a sértett tulajdonságai, és az adott ország társadalmi berendezkedése egyaránt befolyásolhatja ezt a kérdést. Éppen ezért általános válasz nem is adható rá. Az egyes országoknak maguknak kell megtalálni azt a kört, amikor a resztoratív igazságszolgáltatás hatékonyan alkalmazható, és olyan felkészültséget és támogatást biztosítani a jogalkalmazó szervek részére, hogy ezt egyedileg is hatékonyan tudják megítélni!

Felhasznált irodalom:

- Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? – mediációs és más alternatív szankció Európában. KJK KERSZÖV., jogi és üzleti kiadó Budapest, 2004.
- Bárd Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In Kerecsi Klára – Borbíró Andrea szerk.: *A krimi-*

nálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I. Budapest, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, 2009.

- Böhm, Bernard: Methoden der Mediation III.: Der Einsatz von Fragetechniken in der Mediation. In: AKV Európai Szemle 2017/1.
- Braithwaite, John: Principles of Restorative Justice In: Hirsch, Andrew – Julian V. Roberts – Anthony
- Bottoms – Roach, Kent – Schiff, Mara: Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms? Oxford, Hart Publishing, 2003.
- Elonheimo, Henrik : Restorative Justice Theory and the Finnish Mediation Practices. In NSfK's Research Seminar Proceedings Book "Crime and Crime Control in an Integrating Europe". 3rd Annual Conference of the European Society of Criminology. 27-30 August 2003, Helsinki. Link az irodalomjegyzékben, letöltés dátuma: 2020.04.30.
- Fathurokhman, Ferry: The necessity of restorative justice on juvenile delinquency in Indonesia, lessons learned from the Raju and AAL cases. In: Procedia Environmental Sciences 17. (2013)
- Ferenczi Andrea : A mediáció narratívái – Problémamegoldók-e a mediáció résztvevői? In: Új Pedagógiai Szemle, 2012 (62. évfolyam), 7-8. szám
- Gönczöl Katalin: Munkanélküliség, bűnözés, büntetőpolitika a fejlett polgári demokráciában. In: Főiskolai Figyelő Plusz, 1994/3.
- Görgényi Ilona: Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó KFT, Budapest, 2006.
- Herke Csongor: Mediáció, Helyreállító Igazságszolgáltatás és büntetőpolitika. In: Belügyi Szemle, 2003. (51. évfolyam) 11-12. sz.
- Ivány borbála: Magyarországi kezdeményezések, jó gyakorlatok az iskolai erőszak megelőzésében. In: Új Pedagógiai Szemle 2008 (58. évfolyam) 6. szám.
- Kerezsi Klára (2006): A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. In Tamási Erzsébet szerk.: *A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében.* Budapest, Budapesti Szociális Forrásközpont, Link: <https://docplayer.hu/9052594-Tanulmanyok-dr-kerezsi-klara-a-kozvelemeny-es-a-szakemberek-a-helyreallito-igazsagszolgalatasrol.html>, letöltés dátuma: 2020.04.24.
- Kerezsi Klára: A párbeszéd hatalma, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
- Kerezsi Klára: Konfliktus és helyreállítás. In: Kriminológiai Közlemények 49., OKRI, 2010
- Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, Komplex Kiadó, Budapest, 2006.
- Kis Médea – Kovács Judit: A bosszú pszichológiai összetevői. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2010 évf. 2. sz. 129-150. Link: <http://real.mtak.hu/58270/1/mental.11.2010.2.3.pdf>, letöltés dátuma: 2020.04.24.

- Kiss Anna: A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán. Link: https://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/ka_phdfejezet.pdf, letöltés dátuma: 2019.03.14.
- Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, OKRI, Budapest, 2018.
- Kovács Éva: Mediáció büntetőügyekben. In: Ügyvédek lapja 2009 (4. évfolyam), 4. szám
- Marshall, Tony: Restorative Justice: An Overview. London, Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999.
- Menkel-Meadow, Carrie: Restorative Justice: What Is It and Does It Work? In: The Annual Review of Law and Social Science, 2007
- Nagy Ferenc: A jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: Jogtudományi Közlöny, 1993. (48. évfolyam), 3. szám.
- Papp Gábor – Kovács Judit – Pántya József – Kiss Nóra: Mikor vezet megbocsátáshoz a jóvátétel? Magyar pszichológiai szemle, 2013. (68. köt.) 2. sz.
- Raduly Zsuzsanna: Miben különbözik az eredményes mediáció a polgári jogi igény teljesítésétől? In: Jogtudományi Közlöny, 2013. (68. évfolyam) 7-8. sz.
- Safferling Christoph: Die Rolle des *Opfers* im Strafverfahren – Paradigmenwechsel im nationalen und internationalen Recht? In: Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft; 2010 Apr.
- Sharpe, Susan: How Large Should the Restorative Justice tent be? In: In, Howard Zehr and Barb Toews, eds., Critical Issues in Restorative Justice. Monsey, New York and Cullompton, Devon, UK: Criminal Justice Press and Willan Publishing.
- Schweighardt Zsanett: Kritikai kérdések a helyreállító igazságszolgáltatás elméletével összefüggésben. In: Magyar Jog, 2009. (56. évfolyam) 6. sz.
- Szekeres Diána: A mediáció, mint lehetséges alternatív vitamegoldási irány, 1. rész. In: Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, 2015/2.
- Szőnyi Lídia: Megtorlás vagy jóvátétel? In: Képmás, 2016. 5. sz.
- Tóth Mihály: Hol az igazság mostanában? In: Hack Péter – Horváth Georgina – Király Eszter (szerk.): Kodifikációs kölcsönhatások – Tanulmányok Király Tibor tiszteletére, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016.
- Umbreit, Mark S. – Vos, Bety – Coates, Robert B – Lightfoot Elisabeth: Restorative Justice in The Twentyfirst Century: A social movement full of opportunities and pitfalls. Marquette law review, 2005
- Zehr, Howard – Gohar, Ali: The little book of restorative justice. Published by Good Books, Intercourse, Pennsylvania, USA, 2003.

[1] Kerezsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája, Komplex Kiadó, Budapest, 2006, 75. o.

- [2] Kerezsi Klára: A párbeszéd hatalma, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 51. o.
- [3] Nagy Ferenc: A jóvátétel, mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: Jogtudományi Közlöny, 1993. (48. évfolyam), 3. szám, 89. o.
- [4] Ivány borbála: Magyarországi kezdeményezések, jó gyakorlatok az iskolai erőszak megelőzésében. In: Új Pedagógiai Szemle 2008 (58. évfolyam) 6. szám, 207. o.
- [5] Dr. Schweighardt Zsanett: Kritikai kérdések a helyreállító igazságszolgáltatás elméletével összefüggésben. In: Magyar Jog, 2009. (56. évfolyam) 6. sz. 365. o.
- [6] Schweighardt, 2009, 365. o.
- [7] Marshall, Tony: Restorative Justice: An Overview. London, Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999. 5. o.
- [8] Zehr, Howard – Gohar, Ali: The little book of restorative justice. Published by Good Books, Intercourse, Pennsylvania, USA, 2003, 40. o.
- [9] Schweighardt 2009: 365. o.
- [10] Menkel-Meadow, Carrie: Restorative Justice: What Is It and Does It Work? In: The Annual Review of Law and Social Science, 2007, 162. o.
- [11] Zehr – Gohar, 2003, 19. o.
- [12] Marshall, 1999, 8. o.
- [13] Fathurokhman, Ferry: The necessity of restorative justice on juvenile delinquency in Indonesia, lessons learned from the Raju and AAL cases. In: Procedia Environmental Sciences 17. (2013) 973. o.
- [14] Kerezsi Klára: Konfliktus és helyreállítás. In: Kriminológiai Közlemények 49., OKRI, 2010, 18. o.
- [15] Zehr-Gohar, 2003, 16. o.
- [16] Bárd Petra: Helyreállító igazságszolgáltatás. In Kerezsi Klára – Borbíró Andrea szerk.: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve I.* Budapest, Igazságügyi és

Rendészeti Minisztérium, 2009, 200. o.

[17] Dr. Kiss Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, OKRI, Budapest, 2018, 79. o.

[18] Szőnyi Lídia: Megtorlás vagy jóvátétel? In: Képmás, 2016. 5. sz. 48. old.

[19] Braithwaite, John: Principles of Restorative Justice, 10. o. In: Hirsch, Andrew – Julian V. Roberts – Anthony

Bottoms – Kent Roach – Mara Schiff: Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable

Paradigms? Oxford, Hart Publishing, 2003.

[20] Görgényi Ilona: Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó KFT, Budapest, 2006. 167. o.

[21] Szőnyi, 2016. 48. o.

[22] Kerecsi, 2018, 46. o.

[23] Zehr-Gohar, 2003, 30. o.

[24] Kis Médea – Kovács Judit: A bosszú pszichológiai összetevői. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2010. 11. évf. 2. sz. 129–150. Link:
<http://real.mtak.hu/58270/1/mental.11.2010.2.3.pdf>, letöltés dátuma: 2020.04.24.

[25] Kiss, 2018, 78. o.

[26] Kerecsi, 2018, 79. o.

[27] Böhm, Bernhard: Methoden der Mediation III.: Der Einsatz von Fragetechniken in der Mediation. In: AKV Európai Szemle 2017/1. 112. o.

[28] Kiss, 2018, 79. o.

[29] Kerecsi, 2018, 87. o.

[30] Kiss, 2018, 80. o.

- [31] Elonheimo, Henrik: Restorative Justice Theory and the Finnish Mediation Practices. In NSfK's Research Seminar Proceedings Book "Crime and Crime Control in an Integrating Europe". 3rd Annual Conference of the European Society of Criminology. 27-30 August 2003, Helsinki. 4. o. Link az irodalomjegyzékben, letöltés dátuma: 2020.04.30.
- [32] Dr. Kovács Éva: Mediáció büntetőügyekben. In: Ügyvédek lapja 2009 (4. évfolyam), 4. szám, 10. oldal.
- [33] Gönczöl Katalin: Munkanélküliség, bűnözés, büntetőpolitika a fejlett polgári demokráciában. In: Főiskolai Figyelő Plusz, 1994/3., 199. o.
- [34] Safferling, Christoph.: Die Rolle des *Opfers* im Strafverfahren – Paradigmenwechsel im nationalen und internationalen Recht? In: Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft; 2010 Apr. 91. o.
- [35] Papp Gábor – Kovács Judit – Pántya József – Kiss Nóra: Mikor vezet megbocsátáshoz a jóvátétel? Magyar pszichológiai szemle, 2013. (68. köt.) 2. sz. 281. old.
- [36] Raduly Zsuzsanna: Miben különbözik az eredményes mediáció a polgári jogi igény teljesítésétől? In: Jogtudományi Közlöny, 2013. (68. évfolyam) 7-8. sz., 387. oldal.
- [37] Zehr-Gohar, 2003, 13. o.
- [38] Kis – Kovács, 2010.
- [39] Szekeres Diána: A mediáció, mint lehetséges alternatív vitamegoldási irány, 1. rész. In: Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, 2015/2., 90. o.
- [40] Umbreit, Mark S. – Vos, Bety – Coates, Robert B – Lightfoot Elisabeth: Restorative Justice in The Twentyfirst Century: A social movement full of opportunities and pitfalls. Marquette law review, 2005, 278. o.
- [41] Umbreit – Vos – Coates – Lightfoot, 2005, 274. o.
- [42] Bárd, 2009, 192. o.
- [43] Herke Csongor: Mediáció, Helyreállító Igazságszolgáltatás és büntetőpolitika. In: Belügyi Szemle, 2003. (51. évfolyam) 11-12. sz., 53. o.

[44] Barabás A. Tünde: Börtön helyett egyezség? – mediációs és más alternatív szankció Európában. KJK KERSZÖV., jogi és üzleti kiadó Budapest, 2004. 141. oldal

[45] Gönczöl, 1994, 321. o.

[46] Elonheimo, 2003, 5. o.

[47] Elonheimo, 2003, 5. o.

[48] Szekeres, 2015, 90. o.

[49] Kiss, 2018, 100. o.

[50] Sharpe, Susan: How Large Should the Restorative Justice tent be? In: In, Howard Zehr and Barb Toews, eds., Critical Issues in Restorative Justice. Monsey, New York and Cullompton, Devon, UK: Criminal Justice Press and Willan Publishing. 21. o.

[51] Schweighardt, 2009, 361. o.

[52] Kiss, 2018, 88. o.

[53] Kerecsi, 2018, 70. o.

[54] Marshall, 1999, 8. o.

[55] dr. Kiss Anna: A resztoratív igazságszolgáltatás esélyei a XXI. század hajnalán. 6. o. Link: https://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/ka_phdfejezet.pdf, letöltés dátuma: 2019.03.14.

[56] Kiss, 2018, 82. o.

[57] Ld. Dr. Szabó András Alkotmánybíró párhuzamos indoklását a határozat a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) AB határozatban: https://dojcsakdalma.files.wordpress.com/2016/10/23-1990-_x-_31-_ab_hatarozat.pdf letöltés dátuma: 2019.03.11.

[58] Kerecsi, 2018, 73. o.

[59] Kerecsi, 2018, 95. o.

[60] Bárd, 2009, 206. o.

[61] Marshall, 1999, 8. o.

[62] Elonheimo, 2003, 6. o.

[63] Ferenczi Andrea: A mediáció narratívái – Problémamegoldók-e a mediáció résztvevői? In: Új Pedagógiai Szemle, 2012 (62. évfolyam), 7-8. szám, 123. o.

[64] Bárd, 2009, 205. o.

[65] Marshall, 1999 8. o.

[66] Kerecsi Klára: A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. In Tamási Erzsébet szerk.: *A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében*. Budapest, Budapesti Szociális Forrásközpont, 2006, 16. o. Link: <https://docplayer.hu/9052594-Tanulmanyok-dr-kerecsi-klara-a-kozvelemeny-es-a-szakembere-k-a-helyreallito-igazsagszolgalatasrol.html>, letöltés dátuma: 2020.04.24.

[67] Kerecsi, 2018, 148. o.

[68] Bárd, 2009, 192. o.

[69] Tóth Mihály: Hol az igazság mostanában? In: Hack Péter – Horváth Georgina – Király Eszter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások – Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 20. o.

[70] Kerecsi, 2018, 103. o.

[71] Zehr-Gohar, 2003, 9. o.

[72] Marshall, 1999, 8. o.

[73] Tóth, 2016, 21. o.